

KIRIM-TATAR TÜRKLERİNDE KİŞİ ADLARI

Bülent GÜL*

Özet: Bu çalışmada Kırım Tatar Türkleri sosyo-kültürel bağlamında kişi adları ve soyadları üzerine yapısal ve semantik bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kırım Tatar Türkleri, kişi adları, isimbilim.

Abstract This essay deals with personal names and surnames in the socio-cultural context of Crimean Tatar, an evaluation is made according to structural and semantical aspects of the materials.

Key words: Crimean Tatars, personel names, onomastic.

1. Giriş:

Her milletin kültüründe adların önemli bir yeri vardır. Adlar, o milletin kültüründen, örf ve âdetlerinden izler taşır. Özellikle Türk milleti gibi, büyük bir coğrafyaya yayılmış ve çeşitli kültür daireleri içine girmiş bir milletin farklı kültürlerden nasıl etkilendiğini ve bu çevreleri nasıl etkilediğini göstermesi bakımından adlar büyük önem taşımaktadır. Türk kişi adlarına bakıldığında; Türklerin Şamanizme, Budizme, Maniheizme ve özellikle de İslâmiyete girdikleri ve bu dinî-sosyal çevrelerin etkisiyle birbirinden oldukça farklı adları kullandıkları görülür.

Bu çalışmada, çeşitli kültür çevrelerine girmiş olan Kırım-Tatar Türklerinin kişi adları üzerinde durulacaktır. Kırım yarımadası, yüzyıllar boyunca çeşitli milletlerin ve toplulukların yerleştikleri, hâkimiyet kurdukları, coğrafi yönden de çok büyük önem taşıyan bir yer olmuştur. M.S. 370'lerde Kırım nüfusunu Kimmerler, Tavrlar, İskitler, Yunanlılar, Sarmat Alanları ve Gotlar oluşturmaktaydı (Zwager 1996: 1). Daha sonra Hunlar yarımadaı ele geçirdiler ve Hunların VI. yüzyılda çöküşlerinden sonra Macarlar, Peçenekler ve Kıpçaklar yerleşmeye başladı. Kırım, Türkler için de önemli ve uzun yıllar boyunca hâkimiyet kurdukları bir yerdir. "Kırımın Türk tarihi M.Ö. VIII. yüzyılda Orta Asya'da, Tanrı dağlarının orta yöresinde doğan ilk büyük Türk imparatorluğuna, Şu-Saka devletine bağlanır. Bu görüşe göre Kırım'ın ilk halkı olarak bilinmesi gereken, bu Saka Türkleridir" (Türk Ansiklopedisi 1975: 52). Hazar Devleti, Altınordu Devleti ve Osmanlı Devleti de Kırım'da hakimiyet kuran devletlerdendir. Daha sonraları Kırım'da¹ Rus hâkimiyetini görüyoruz. Bugünse 26.000 km² yüzölçümüne sahip bu yarımada üzerinde kurulan, Kırım-Tatar Türklerinin ve çeşitli etnik grupların oluşturduğu Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nde 1995 itibarıyla 2.627.171 kişi yaşamaktadır

* Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

¹ Kırım Tatar Türklerinin tarihi, dili ve edebiyatı konusunda geniş bilgi için bkz. Özkan 1997.

(Zwager 1996: 10). Bu kadar değişik toplulukların hüküm sürdüğü bir yerde adların da değişiklik arz etmesi çok doğaldır.

2. Konu İle İlgili Kimi Çalışmalar:

Kırım-Tatar adları ile ilgili olarak, küçük bir sözlük çalışması hazırlanmıştır (Özenbaşı 1992). Bu çalışmada, Kırım-Tatar adlarının kısa bir incelemesi yapılmış ve daha sonra da adlar anlamlarıyla birlikte verilmiştir². Kırım-Tatar Türkçesiyle yazılan bu eserde, isminden de anlaşılacağı üzere eserin Rusça tercümesi de yer almaktadır. Rusça yazılmış bir diğer eser de *Krımşkotatarskiye İmena*'dir (1992). Bu eserde adlar sadece liste halinde verilmiştir. Bu çalışmalardan başka konu ile ilgili bir de makale yayımlanmıştır (Karaörs 1995). Bu makalede, "Kırım" ve "Geray" adları hakkında açıklamalar yapılmış ve Kırım-Tatar adlarının bir listesi verilmiştir. Çalışmamızda adların listesi verilmeyecek; Özenbaşı'nın sözlüğünden seçilen örneklerle Kırım-Tatar kişi adları anlam ve yapı bakımından incelenmeye çalışılacak ve Kırım-Tatar soyadları hakkında da bilgi verilecektir.

Yukarıda anılan çalışmada (Özenbaşı 1992: 3) Kırım-Tatar kişi adları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Eski zamanlardan kalan adlar.
2. Fars dillerinden giren adlar.
3. İslâm dini vasıtasıyla giren adlar.
4. 1917 devriminden sonra giren adlar.

Görüldüğü üzere Kırım-Tatar kişi adlarında eski Türk hayatı, Arap, Fars ve Batı dillerinin etkileri, İslâm dininin etkisi ve 1917 Bolşevik devriminden sonra kurulan Rus hâkimiyetinin izleri görülmektedir. Bu bakımdan Kazan Tatarlarında da aynı durumun geçerli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kazan Tatarları ile Kırım Tatarlarının kullandıkları kişi adları ve bu adların kullanılışındaki sebepler birbirine çok benzemektedir (Gül 2000: 219-228).

3. Köken İtibarıyla Kırım-Tatar Kişi Adları:

Kırım-Tatar kişi adlarında eski Türklerden beri kullanılagelen ve bugün diğer Türk topluluklarında da kullanılan adlar görülmektedir: *Arslan, Atay, Atilye, Aydın, Batır, Bektemir, Beybars, Beyeder* (Bahadır), *Bolat, Bayram, Dursun, Geray, İnci, Kaplan, Kurt, Sevgi, Sevil, Timur, Togan, Togrul, Tohtamış, Toktar/Tohtar, Tuncer, Yaşar* vb.

Kırım-Tatar halkı, İslâmiyeti kabul ettikten sonra önce dine ait adları ve daha sonra da bu dinle ilgili kişi adlarını çocuklarına ad olarak koymaya başlamışlardır. Bu cümleden olarak Allahın çeşitli sıfatları, Hz. Muhammed ve imamlara ait adlar sıkça ad olarak verilmeye başlanmıştır. Bunun yanısıra çocuklara Arapça ve Farsça adlar da -Türkiye Türklerinde de olduğu gibi- verilmeye başlandı. Tabii bu arada çocukların doğdukları ayları belirten Arap takvimi ay isimleri de çocuklara ad olarak verilmiştir: *Erecep, Ramazan, Muarem, Şaban* vb. Ayrıca Kırım-Tatar kişi adları

² İncelememizde ele aldığımız adlar bu eserden seçilmiş, soyadları ise tarafımızdan derlenerek incelenmiştir.

arasında Kur'an'da da geçen ve kutsal sayılan Yahudiliğe ve Hristiyanlığa ait *İsa, İlyas, İbrahim, Musa, Süleyman, Meryem, Yakup, Yahya, Yusuf* vb. kişi adları da bulunmaktadır.

Bazı Arapça kişi adları, Kırım-Tatar Türkçesinin özelliklerinden dolayı Arapça aslından farklılık arz etmektedir. Kırım-Tatar Türkçesinde alınma Arapça kelimelerde görülen *h* düşmesi dolayısıyla Ahmet yerine *Amet*; Abdurahman yerine *Abduraman* şeklinde yazılır ve söylenir. Ayrıca bazı kişi adları da kısaltılmıştır: *Abdulla* yerine *Abla*; *Abdulveli* yerine *Abduveli*; *Abdulkadir* yerine *Abdukadır* (*Abkadır*); *Abdulaziz* yerine *Ablyaziz*; *Kutbeddin* yerine *Kubedin* (*Kutbedin*) vb.

Kırım ve çevresinde yaşayan Fars dilli kavimlerin etkisiyle Farsça asıllı kişi adları da kullanılır olmuştur: *Azat, Azade, Dilara, Dilyever, Faruze, Ferište, Gülcan, Gülzar, Gülzade, Nevruz, Nilüfer, Perver, Pakize, Server, Serdar, Şadiye, Şahbaz, Şahzade, Zülal* vb.

Kırım'da yaşayan Greklerin adlarının da Kırım-Tatarlarınca kullanıldığını görmekteyiz: *Aris* (eski yunan savaş tanrısı), *Diana* (avcılık tanrıçasının adı), *Kayser* (hükümdar, kral), *Renat* (yeniden doğan), *Venera* (sevgi tanrıçasının adı), *Zemfira* (kıymetli bir taş), *Roza* (gül), *Eskender* (iskender) vb. 1917 devriminden sonra Kırım-Tatar kişi adları içine Avrupa ve Slav halklarına ait kişi adları da girmiştir: *Artur, Darwin, Eleonara, Eliza, Elmır-Elmira, Elzara, Emil, Klara, Rollan, Suzanna, Venera, Elmar-Elmara* (*Engels, Lenin ve Marks*'ın kısaltması), *Leonid, Svetlana, Tamilla, Vlademir, Yuriy; Lemar-Lemara, Lenmar,* (*Lenin ve Marks*'ın kısaltması), *Lenar-Lenara* (*Leninskaya Armiya*'nın kısaltması), *Leninyar, Lenur-Lenure* (*Lenin uçredil revolyutsiyu*'nun kısaltması), *Marklen, Marlen-Marlena* (*Marks ve Lenin*'in kısaltması) vb.

4. Yapı ve Anlam Bakımından Kırım-Tatar Kişi Adları:

Kırım-Tatar kişi adlarını yapı ve anlam açısından aşağıdaki biçimde incelemek mümkündür:

4.1. Yapı Bakımından Kırım-Tatar Kişi Adları:

4.1.1. Tek sözcükten oluşan kişi adları:

Türkçe ve çeşitli dillerden girmiş olan, tek sözcükten oluşan kişi adlarıdır: *Acı* (hacı), *Adil, Adnan, Ali, Amet, Amza, Arslan, Asan, Atilla, Aydın, Aziz, Baki, Batır, Battal, Bayram, Beyeder, Bolat, Cemal, Cemil, Cevat, Cingiz, Devlet, Dursun, Emel, Emin, Emir, Enver, Esat, Fatma, Fazıl, Hakan, Halid, Halil, Halis, Han, Hatice, Hayri, İnci, İsa, İsmet, İzzet, Kaplan, Kemal, Kerim, Mambet, Mecit, Melek, Memet, Metin, Muhsin, Murat, Musa, Naim, Nebi, Nuri, Osman, Ramazan, Rasim, Renat, Resul, Reşat, Reşid, Rıza, Ruslan* (aslan), *Selim, Server, Sultan, Şaban, Şain, Timur, Togan, Tuğrul, Umer, Veli, Yaşar, Zeki, Ziya* vb.

4.1.2. Birleşik Sözcükten Oluşan Kişi Adları:

İki sözcükten oluşan kişi adlarıdır. Bunlar:

a) İki Türkçe sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Aktoay* (ak+totay),

Bektemir (bek+temir), *Bektaş* (bek+taş), *Beybars* (bey+bars), *Kurttotay* (kurt+totay), *Kutluhan* (kutlu+han), *Tunçer* (tunç+er) vb.

b) Türkçe ve Arapça iki sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Amethan* (ahmet+han), *Akmolla* (ak+molla), *Akseyit* (ak+seyit), *Akşerfe* (ak+şerife), *Bayramali* (bayram+ali), *Bayramgazi* (bayram+gazi), *Bekmambet* (bek+muhammed), *Cennethan* (cennet+han), *Emirhan* (emir+han), *Kurtamet* (kurt+ahmet), *Kurtcelil* (kurt+celil), *Tohtaramet* (tohtar+ahmet) vb.

c) Türkçe ve Farsça iki sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Batırşa* (batur+şah), *Hanzade* (han+zade), *temirşa* (demir+şah), *Kurtzade* (kurt+zade) vb.

ç) İki Arapça sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Seitabla* (seyit+abdullah), *Şeyhali* (şeyh+ali), *Ebubekir* (ebu+bekir), *Emirosman* (emir+osman) vb. Arapça sözcüklerden oluşan birleşik adlarda, yukarıda bahsettiğimiz gibi bazı kısaltmalar olmuştur: *Abkadir* (Abdülkadir); *Abdulla/Abla* (Abdullah); *Abselam* (Abdüsselâm); *Apkerim* (Abdülkerim) vb.

d) İki Farsça sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Gülzade* (gül+zade), *gülcan* (gül+can), *şahzade* (şah+zade) vb.

e) Arapça ve Farsça iki sözcükten oluşan birleşik kişi adları: *Adilşa* (Adil+şah), *Dostmambet* (dost+muhammed), *Nurzade* (nur+zade), *Selimşa* (selim+şah), *Seferşa* (sefer+şah), *Seyitşa* (seyit+şah), *Şampat/Şamurat* (şah+murat) vb.

4.2. Anlam Alanları Bakımından:

Kişi adlarının anlam alanları da genel olarak şu şekilde gruplandırılır:

4.2.1. Dinî adlar; peygamber adları ile kutsal kişilerin adları olup, kişilerin inandıkları dini ve din ulularının adlarını yaşatmak arzusuyla verilen adlardır: *Abducemil*, *Abdulvaap*, *Abduraman*, *Abdureşid*, *Abduveli*, *Adem*, *Amet*, *Beytulla*, *Ebubekir*, *Hatice*, *İlyas*, *İsa*, *İslam*, *İslamiye*, *Izzet*, *Kerim-Kerime*, *Kubedin/Kutbedin*, *Kuddüs*, *Latif*, *Latife*, *Mambet* (Muhammed), *Mecit*, *Medine*, *Memet*, *Meryem*, *Muhammed*, *Musa*, *Mustafa*, *Mübarek*, *Mümine*, *Mürşid*, *Mürşide*, *Müslim*, *Müslime*, *Nasibulla*, *Nebi*, *Nimetulla*, *Osman*, *Resul*, *Rıdvan*, *Süleyman*, *Ubadulla*, *Umer*, *Vacip*, *Veliulla*, *Yakub* vb.

4.2.2. Çocukların iyi huylu, güzel karakterli, çalışkan, başarılı olmalarını ve mutlu bir ömür sürmelerini dilemek amacıyla verilen adlar: *Alim/Alime*, *Amit/Amide* (şerefli), *Arzı*, *Asan* (hasan), *Aydın*, *Bahti*, *Bahtişa* (baht + şah), *Bahtiyar*, *Baki*, *Bedi*, *Bediye*, *Derman*, *Devlet*, *Dilşad*, *Gül*, *Gülizar*, *Gülnaz*, *Hayri*, *İnci*, *İrfan*, *Kadri/Kadriye*, *Kemal*, *Kerim/Kerime*, *Kutluhan*, *Lebibe* (akıllı), *Mamut*, *Melek*, *Menli*, *Mesude*, *Mesut*, *Muhterem*, *Murat*, *Murtaza*, *Münever*, *Mürşid*, *Mürşide*, *Mürüvet*, *Nail*, *Nazlı*, *Nemdar* (namlı), *Nizami*, *Nureddin*, *Reşat*, *Reşid*, *Reşide*, *Sadık*, *Servet*, *Sevgi*, *Sevinç*, *Sıdika*, *Sultan*, *Zarife*, *Zeki-Zekiye* vb.

4.2.3. Kahramanlık, kuvvet ve cesaretin sembolü olan hayvanların adlarını insanlara tatbik etmek suretiyle verilen adlar: *Arslan*, *Ayder* (arslan), *Beybars*,

Kaplan, Kurt, Kurtali, Kurtmemet, Kurtosman, Kurtseyit, Kurttotay, Şahbaz (şahin-doğan kuşları), *Şayin, Togan, Toğrul* vb.

4.2.4. Çocukların kahraman, cesur, sağlam yapılı, bilgili ve saygın olması dileğiyle; hem tarihî kişiliklerin adları hem de mana itibarıyla bu dilekleri karşılayan adlar kullanılmaktadır: *Adil/Adile, Alim/Alime, Amit/Amide* (şerefli), *Asib/Asibe* (itibarlı), *Atilla, Azat/Azade, Aziz/Azize, Batır* (kahraman), *Batırşa* (batır+şah), *Battal, Bektaş* (taş gibi sağlam), *Bektemir* (demir gibi sağlam), *Beybars, Beyeder/Behadır, Bolat* (çeliğin bir çeşidi), *Bora, Cebbar/Ceppar, Cingiz, Eskender, Geray/Girey* (kudretli, şerefli), *Hakan, Mansur, Rüstem, Selim/Selime, Serdar, Server, Şamil, Temirşa* (demir+şah), *Tunçer* (tunç+er) vb.

4.2.5. Renk adlarından alınarak verilen adlar: *Akmolla, Akseyit, Aktotay, Karabatır, Karabars, Karamolla, Karahalil* vb.

4.2.6. Çocukların doğdukları yılın, ayın veya günün öneminden ve doğum vaktinin hatırlanmak istenmesinden dolayı verilen adlar: *Azat-Azade, Aşir-Aşire* (Muharrem ayının 10. günü doğan çocuk için veya ailenin 10. çocuğu için verilen ad), *Bayram, Bayramali, Erecep, Muarem, Nevruz, Ramazan, Sefer, Seferşa* (sefer+şah), *Şaban* vb.

4.2.7. Çocukların yaşaması, sağlıklı olması ve uzun ömür sürmesini dileyerek verilen adlar: *Dursun, Toktar/Tohtar* (yaşayacak manasında), *Tohtamış* (sağ kalan, yaşayan), *Yaşar* vb.

5. Kırım-Tatarlarında Soyadı:

Kırım-Tatarlarında soyadı alma, diğer Türk halklarında da görülen özellikleri taşımaktadır. Kırım-Tatar soyadlarını; doğum yerine bağlı olarak alınan soyadlar; dahil oldukları milleti belirtmek üzere alınan soyadlar; bağlı oldukları meslek gruplarıyla ilgili alınan soyadlar ve lâkaplar yoluyla alınan soyadlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kazan Tatarlarında da aynı özellikler görülür (Sattarov 1981).

Adların soyadı olarak kullanılması için bazı ekler eklenmektedir. Doğum yerini belirten isimlerin sonuna Türkçe **-lı/-li**, Rusça **-skiy, -skaya** ekleri; özel adlara ise Rusça **-ov, -ova, -ev, -eva** ekleri; meslek gruplarını belirten adlara da Türkçe **-cı/-çi** ekleri eklenmektedir. Ayrıca **-iç** ekinin eklenmesiyle oluşturulan soyadları da görülmektedir: *Abdullayev, Ablayev, Akbarsov, Akmuratov, Aksakov, Aliyev, Alyadinov, Arifov, Arslanov, Aşanov, Azizov, Azizova, Bayramov, Bekirov, Berberov, Cemilev, Çergeyev, Hayredinov, Karayev, Kerimov, Kırımov, Kurtosmanov, Kurtseyitov, Lemontov, Mambetov, Mamutov, Mecitov, Muradov, Mustafayev, Osmanov, Ramazanov, Ramazanova, Sadıkov, Seitablayev, Selimov, Seydametov, Seytvaapov, Şevkiyev, Veliyev, Çobanzade, Şeyhzade, Latifzade, Şemizade; Kırımoğlu, Cemiloğlu, Abduramanoğlu, Kurtoğlu, Akçokraklı, Bulganaklı, Arabacı, İpçi, Dermenci, Gasprinskiy, Çerkez, Dagcı, Demirci, Egerci, Kazak, Kerimoviç, Murtazayeviç, Seyitoviç, Veliç, Yazıcı* vb.

Sonuç olarak, yukarıda incelemeye çalışılan Kırım Tatar Türklerinin kullandıkları kişi adlarına bakıldığında, Türklerdeki ad verme geleneğinin Kırım'da da de-

vam ettiğini ve kullanılan adların tarihî süreç içinde görülen kültürel etkileşim sonucunda çeşitli kültürlerden ve dillerden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- GÖZAYDIN, Ethem F. (1948) *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul: Vakıf Matbaası.
- GÜL, Bülent (2000) "Kazan Tatarlarında Kişi Adları", *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları*, 2000/1: 219-228.
- KARAÖRS, Metin (1995) "Kırım Tatar Türklerinde Kişi Adları", *Tuncer Gülensoy Armağanı*, Kayseri.
- KRIMSKOTATARSKİYE İMENA* (1992) Simferopol: Anayurt.
- ÖZENBAŞLI, E. (1992) *Kırım Tatar Adları-Krım Skotatar斯基 İmena*, Ak'mescit: 48.
- ÖZKAN, Nevzat (1997) *Türk Dünyası Nüfus-Sosyal Yapı-Dil-Edebiyat*, Kayseri: Geçit Yayınları.
- SATTAROV, G. F. (1981) *Tatar İsimnari Süzligi*, Tatarstan Kitap Nəşriyatı, Kazan: 256.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ* (1975) 'Kırım' Maddesi, XXII: 52.
- ZWAGER, Nicolaas De (1996) "Kırım: Gelecek İçin Bir Program", (Çeviren: N. Kemal Bayar), *Emel*, 215, Temmuz-Ağustos: 1-27.